

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.3: 303.2

А. М. Зачена

Українська академія друкарства

**ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР**

Розглядаються напрями роботи з активізації процесів формування громадянського суспільства в Україні.

Громадянське суспільство, активізація процесів формування, європейський вимір

Громадянське суспільство означає устрій суспільства з точки зору інтересів кожного його члена. Звідси і поняття «громадянин» – не просто людина або індивід, а особа, суб'єкт особистих прав, своїх законних повноважень, встановлених суспільством. У широкому значенні громадянське суспільство включає всю безпосередньо не охоплену державою частину суспільства, виникає як незалежна від неї сфера. Сумісне не тільки з демократією, але й з авторитаризмом. Лише тоталітаризм означає повну або часткову абсорбцію громадянського суспільства політичною владою. Найчастіше термін «громадянське суспільство» вживається у вузькому, власному значенні і розглядається як певний рівень розвитку громадянського суспільства в широкому розумінні. В основі концепції громадянського суспільства в його вузькому розумінні лежить прагнення гарантувати свободу життєвих проявів особи, відгородити її від свавілля і небажаного втручання з боку державної влади, обмежити сферу діяльності держави, поставити його під контроль народу [1].

Теорія громадянського суспільства складалася в рамках лібералізму і пов'язана з творчістю Локка, Руссо, Канта, Гегеля та інших мислителів минулого.

Громадянське суспільство – продукт буржуазної епохи, ринку і демократії, сфера вільної гри приватновласницьких інтересів й індивідуалізму. Формується здебільшого знизу як результат розкріпачення індивідів, їхнього перетворення з підданих держави у вільних громадян-власників, готових взяти на себе господарську і політичну відповідальність [3, 7]. Має складну структуру: включає господарські, економічні, сімейні, релігійні і правові відносини, мораль і політичні відношення між індивідами як первинними суб'єктами по-

літичного життя, партіями, групами інтересів тощо. На відміну від держави в громадянському суспільстві панують не вертикальні, а горизонтальні зв'язки, відношення конкуренції й солідарності між юридично вільними і рівноправними партнерами.

У сучасних умовах провести чітку грань між громадянським суспільством і державою досить складно. Але незважаючи на це, розподіл на громадянське суспільство й державу не втратив своєї актуальності і використовується передусім для своєчасного відкриття та запобігання тоталітарним тенденціям, забезпечення суверенітету народу щодо влади, свободи особи.

Для посттоталітарних країн формування громадянського суспільства являє собою необхідну умову їх переходу до ринку і правової державності. Правова держава, за усвідомленням сучасної науки, це реальне втілення конституційної державності. В основі її лежить прагнення захистити людину від державного терору, дрібної опіки з боку органів влади, гарантувати індивідуальну свободу особи та її основні права. Правова держава – це держава, обмежена в своїх діях правом, що захищає свободу й інші права особи й підпорядковує владу волі суверенного народу [5, с. 684]. Відносини між особою і владою визначаються конституцією, яка виступає суспільним договором між народом і владою. У відношеннях між державою і громадянами пріоритет належить правам людини, котрі не можуть бути порушені законами держави та її діями. Для того щоб народ міг контролювати державу, необхідно розділити владу на законодавчу, виконавчу і судову. З приводу громадян у правовій державі застосовується принцип «дозволено все, що не заборонено законами, відповідними конституції» [4, с. 78]. Стосовно держави діє засіб дозволу, що обмежує діапазон її активності рамками права.

Становлення громадянського суспільства в Україні являє собою своєрідний процес, виокремлений самою історією в осібну ланку в загальносвітовому контексті суспільного поступу. Це зумовлено щонайменше двома обставинами. Перша з них полягає в тому, що через причини зовнішнього порядку (геополітичні, історичні, соціальні) процес зародження громадянського суспільства в нашій державі був штучно пригальмований, а зрештою, і зовсім обірваний. Жорстка державно-бюрократична регламентація суспільного життя спочатку в абсолютистській російській імперії, а пізніше в партократично-тоталітарному СРСР, коли самовиявлення особи не лише не заохочувалося, а розглядалось як виключна соціальна небезпека, робила неможливим існування громадянського суспільства. Включення українських земель спочатку до складу Росії, а пізніше – СРСР призвело до того, що процес формування громадянського суспільства в Україні припізнівся порівняно з країнами розвинутої демократії на декілька століть. Якщо в Західній Європі проблема формування громадянського суспільства постала в XVI ст., то в Україні тільки наприкінці XX ст. (після здобуття незалежності) вона стала предметом уваги дослідників і реалією політичного життя [2].

Друга обставина парадоксальним чином співіснує поряд з першою і зводиться до того, що саме в Україні громадянське суспільство мало найсприятливіший ґрунт для виникнення, становлення й оптимального функціонування. Причиною цього були менталітет українців, глибокі й міцні традиції духовної культури населення, питомі риси національного характеру, що склалися впродовж дуже тривалого часу.

Для народу як суб'єкта історичного процесу вищеназвані явища є феноменом внутрішнього порядку, а отже, вирішальними. Вони об'єктивно сприяли цілком природному формуванню повноцінного й життєздатного громадянського суспільства на землях, заселених українцями. Цей процес був обірваний дією зовнішніх (а отже, і достатньо випадкових) чинників, що мали місце в драматичній історії України.

Історію цивілізації можна умовно поділити на два етапи: перший, в якому переважали суспільні механізми, що базуються на особистих взаєминах індивідів, традиційних нормах (етичних, релігійних, естетичних) та усталених звичаях, що впливали безпосередньо з самого способу життя, властивого тому чи іншому етносу. Інший, пізніший етап у розвитку цивілізації, пов'язаний з виникненням держави, яка регулює суспільне життя в принципово інший спосіб. Перший етап – це період позадержавної (або бездержавної) регуляції соціуму. Йому властива самоорганізація й саморегуляція суспільства. А саме це і є головною ознакою громадянського суспільства.

Кожен етнос на певному відтинку своєї історії створює в той чи інший спосіб свою державу. Наслідком цього є певний перерозподіл регулюючих функцій між державними органами та недержавними інституціями, які репрезентують самодіяльне населення. Співвідношення цих двох впливів визначає міру становлення громадянського суспільства. Тоталітарні режими фактично виключають вільну самодіяльність особи, натомість демократичні державні організми забезпечують і потребують її. Між цими двома полюсами присутня низка проміжних ланок, кожній з яких властива своя міра одержавлення й громадянськості.

Наявні в сучасній політичній науці визначення громадянського суспільства констатують його опозицію щодо держави. «Громадянське суспільство – це сфера спонтанного самовияву вільних індивідів і організацій громадян, які добровільно сформувалися і захищені законом від прямого втручання і довільної регламентації з боку органів державної влади» [6, с. 279]. Громадянське суспільство передбачає сукупність неполітичних відносин у соціумі, що регулюють національні, релігійні, етичні (і взагалі духовні), економічні, виробничі відносини в межах того чи іншого етносу. Визначальним явищем у межах громадянського суспільства є людська особистість. Ті або інші етнічні групи мають певні потенції щодо формування громадянського суспільства залежно від того, якого типу особистість складається за своєрідних умов існування того чи іншого етносу. І зворотна обставина – різні етноси різною

мірою потребують громадянського суспільства як засобу збереження своєї ідентичності.

Український народ, який тривалий час знаходився в умовах бездержавності, був змушений уже через історичні обставини розвивати соціальні інституції, властиві громадянському суспільству. Визначення «бездержавний народ», що довгий час стосувалося українців, значною мірою умовне. Адже функціонувала могутня українська держава – Київська Русь, існує й відновлена Українська держава – сучасна Україна. Проте довгі століття український етнос волею долі перебував у складі чужих йому (а часто і ворожих) державних утворень, які він оцінював належним чином – як силу руйнівну, котрої слід остерігатися й уникати. Інстинкт самозбереження змушував покладатися на самодіяльні форми організації суспільного життя. Звідси унікальний і єдиний у світовій культурі феномен запорізького козацтва (самодіяльна, демократична громадсько-політична й військова організація, що виникла на позадержавній основі), звідси ж і таке своєрідне українське явище, як православні церковні братства, вплив яких на долю народу був значним. Громадські, а не державні форми регуляції життя зумовили високий рівень освіти на українських землях у XVI–XVII ст. Якщо ж брати українську історію останнього періоду, то яскравим виявом громадянського життя було створення й бойові дії Української повстанської армії [8]. Але це вже окрема сторінка у формуванні громадянського суспільства в Україні.

1. Аболин О.Ю. Всемирный и европейский федерализм: вероятные перспективы / О.Ю. Аболин // Полис. – 1994. – № 2. 2. Бурлачук В.И. Исторические попытки моделирования украинской государственности в XX веке / В.И. Бурлачук // Полис. – 1995. – № 1. 3. Ильин М.В. Государство / М.В. Ильин // Полис. – 1994. – № 1. 4. Кін Д.Ж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Д.Ж. Кін. – К., 2000. – С. 78. 5. Основи демократії / Група авторів. – К. : Ай Бі, 2002. – 684 с. 6. Політологія. – Львів: Світ, 1994. – 279 с. 7. Политология: Энциклопед. слов. / под ред. Ю. И. Аверьянова. – М. : Изд-во МКУ, 1993. 8. Фартушний А.Ф. Українська національна ідея: її генеза та сутність / А.Ф. Фартушний // Академічний експрес, 1998.

ВНЕДРЕНИЕ ИДЕИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ – ЕВРОПЕЙСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Автором рассматриваются направления работы, по активизации процессов формирования гражданского общества в Украине.

IDEAS OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE – EUROPEAN DIMENSION

In the article the directions of the work directed on activization of processes of formation of a civil society in Ukraine are examined.

Стаття надійшла 18.04.2013

УДК 007 : 304 : 070 : 001

В. В. Брадов*Маріупольський державний університет***ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ МЕДІАРИНКУ УКРАЇНИ**

Наводяться результати дослідження передумов зародження соціально-комунікативних відносин ринкового типу в інформаційному просторі України.

Медіаринок, передумови, ЗМК, конкуренція, контент

Системні трансформації початку 90-х років ХХ ст. змінили геополітичний устрій «однієї шостої частини суші», кардинально вплинули на вектори розвитку колишніх радянських республік. Після проголошення Україною незалежності в країні відбулися радикальні перетворення соціального характеру, що безпосередньо позначилося не тільки на структурі і функційних особливостях багатьох соціальних інститутів, але й на появі таких інституційних форм соціально-комунікативних відносин, як вітчизняний медіаринок. Комплексне вивчення актуальних питань трансформації вітчизняної медіасфери зі складової пропагандистського комплексу в перспективну бізнес-галузь, ураховуючи зростання впливу ринкового середовища на професійну діяльність засобів масової комунікації (ЗМК) та якісні характеристики виробленого ними контенту, є нагальною потребою.

Проблеми, пов'язані з формуванням в умовах глобалізації й інтеграції власного національного інформаційного простору і розвитком його інформаційно-комунікативної інфраструктури, знайшли відображення в працях українських учених В. Владимірова, О. Гояна, В. Здоровеги, О. Зернецької, В. Іванова, С. Квіта, В. Лизанчука, А. Москаленко, Г. Почепцова, В. Різуна, Ю. Фінклера, А. Чічановського та ін. Багато дослідників, аналізуючи теорію і практику вітчизняної медіасистеми, не залишає без уваги й соціально-економічну складову функціонування ЗМК, порушує окремі питання інформаційного виробництва в ринкових умовах. Цьому присвячені розвідки А. Бугрима, Ю. Васьківського, І. Гутиря, В. Косарчука, М. Недопитанського та ін. У той же час проблематику зародження зовсім нового явища для пострадянського періоду вітчизняної медіасфери – медіаринку комплексно, на узагальнюючому рівні, ще не розглянуто.

Мета нашої статті – визначити передумови зародження як інституційної форми медіаринку України. Відповідно до неї необхідно обґрунтувати методологію дослідження, окреслити можливі передумови появи відносин ринкового типу, проаналізувати їх наявність у національному інформаційному просторі.

Зародження соціально-комунікативних відносин ринкового типу в процесі трансформації партійно-радянської медіасистеми в інформаційно-комунікативну систему України першочергово було зумовлено сукупністю сформова-